

Den danske Arbejderstands økonomiske Vilkaar.

1. Oplysninger om Arbejdernes økonomiske Kaar i Kongeriget Danmark i Aaret 1872. Udgivet af Indenrigsministeriet. Kbhvn. 1874.
2. Oplysninger om Fabrik- og Haandværks-Arbejdernes Fortjeneste i Odense, meddelte af Arbejderne selv. Samlede og udgivne af den danske Arbejderforening i Odense. Odense i Maj 1873.
3. Schematiske Oplysninger om Fabrik- og Haandværks-Arbejdernes Fortjeneste i Odense. Med en Skrivelse til Odense Byraad fra D'Hrr. Fr. Krebs og Fr. Christophersen. Odense i Oktober 1873.

Af Will. Scharling.

I.

Den Samling af Oplysninger om Arbejdernes økonomiske Vilkaar i Kongeriget Danmark i Aaret 1872, som Indenrigsministeriet har foranstaltet indsamlet og bearbejdet, er et i flere Henseender interessant og lærerigt Aktstykke, og de Uddrag deraf, der allerede ere gaaede over i de fleste Blade, vidne tilstrækkeligt om den Interesse, som man skjænker disse Meddelelser. Imidlertid lader det sig næppe nægte, at de fremkomne Oplysninger ikke ganske og paa ethvert Punkt svare til de Forventninger, man utvivlsomt har knyttet til den Foranstaltning, hvis Resultat nu foreligger, og navnlig for saa vidt man har tænkt sig ved disse Oplysninger at have tilvejebragt det sikre Grundlag hvorpaa en eventuel Kommission, som skulde tage Arbejderforholdene og deres Ordning under Overvejelse, vilde kunne bygge sine Undersøgelser og Forslag,

er det af Vigtighed klart at se, i hvilket Omfang denne Forudsætning holder Stand. At Bearbejderne ingenlunde have været blinde for eller søgt at lægge Skjul paa de Mangler, som det indkomne Materiale i flere Henseender frembyder, fremgaar næsten af hvert Blad i den indledende Oversigt; men derfor bliver det ikke mindre Pligt for dem, der ville benytte Samlingen, at gjøre det fuldstændigt klart for sig selv og Andre, hvad og hvor meget der i Virkeligheden er konstateret ved de indkomne Besvarelser af de udsendte Skemata.

Først og fremmest maa det da fremhæves, at det — saaledes som det ogsaa er akcentueret i selve Titlen af den offentliggjorte Bearbejelse — væsenlig kun er et historisk Aktstykke hvormed vi have at gjøre. I en vis Henseende kan det siges at have været et Uheld for det hele Foretagende, at det blev paabegyndt netop paa et Tidspunkt, da der var i Færd med at indtræde et Vendepunkt i den nu alt i længere Tid uforandret bestaaende Tilstand. Aaret 1872 er netop det første efter en længere Aarrække, i hvilket dels Priserne i det Hele, dels særlig Arbejdslønnen i de allerfleste Virksomhedsgrene have været temmelig konstante. I Følge de af V. Falbe Hansen anstillede Undersøgelser og Beregninger, som findes meddelte i Nationaløkon. Tidsskrift tredje Bind, have Varepriserne efter de voldsomme Bevægelser i Halvtredserne fra omtrent 1860 til 1870 holdt sig i det Væsenlige temmelig uforandrede, hvorimod der efter Udbrudet af den fransk-tyske Krig og den ved samme forarsagede enorme Udstedelse af ufunderede franske Sedler i 1871 begyndte en almindelig Prisstigning, der dog i det nævnte Aar ikke antog betydeligere Dimensioner — i Følge Falbe Hansens Beregning var den gennem-

gaaende Prisstigning i Forhold til det forud gaaende Ti-aar kun omtrent $2\frac{1}{2}$ pCt. —, men derimod i 1872 naaede til en Højde af 10 pCt. Som det gjerne gaar ved slige Prisrevolutioner, var Arbejdskraft en af de Varer, som sidst rammedes af Prisstigningen, og gennemgaaende var det vistnok først i 1873 Tilfældet, at der indtraadte en almindelig Forhøjelse af Arbejdslønnen. I Gjennemsnit kan den simple Arbejders Fortjeneste i Aaret 1873 anslaaes til $28\frac{1}{2}$ pCt. mere, end hvad den var i 1871, medens Haandværkssvendenes Fortjeneste endog var næsten 35 pCt. højere end i hint Aar. Hvorledes Forholdet var i 1872, lader sig næppe fuldstændigt oplyse; men gennemgaaende var vistnok Arbejdslønnen omtrent den samme som i de foregaaende 11 Aar. Under alle Omstændigheder tør det vistnok antages, at det, da det gjaldt om at karakterisere de paagjældende Familiers Kaar og økonomiske Stilling i sin Helhed, vilde være bleven udtrykkelig bemærket paa de fleste Skemata, dersom den paa disse opgivne Indtægt netop i Øjeblikket var højere, end den i lang Tid havde været, og at der navnlig fra Arbejdernes egen Side vilde være bleven gjort opmærksom paa, at den nu opgivne Indtægt var ualmindelig høj og at man følgelig ikke kunde gjøre Regning paa, at den fremdeles vilde vedblive at være saa god. Thi det maa erindres, at man paa den Tid endnu ikke havde nogen bestemt Forestilling om, at man befandt sig i en ny Prisstignings-Periode, i en Overgang til en helt ny Værdiberegning, som vilde holde sig i alt Fald i længere Tid.

De paagjældende Skemata bleve udsendte med et Cirkulære af 11te Oktober 1872 og skulde udfyldes inden Aarets Udgang. Da der nu særlig spurgtes om den gennemsnitlige aarlige Indtægt (— mærk Skemaets: Ar-

bejdsløen om Sommeren — Arbejdsløen om Vinteren —) tør det saa meget mere antages, at vi ved saa godt som alle Angivelserne have at gjøre med Erfaringerne fra det sidste Aar — særlig fra Vinteren 1871—72 —, da der endnu ingen Forhøjelse af Arbejdslønnen var indtraadt. Dette bekræftes yderligere ved de af Arbejderforeningen i Odense i Maj 1873 offentliggjorte «Oplysninger om Fabrik- og Haandværks-Arbejdernes Fortjeneste i Odense, meddelte af Arbejderne selv», i hvilke det flere Steder i tilføjede Anmærkninger bemærkes, at den anførte Løn fra April 1873 er forhøjet, ligesom den et enkelt Sted anførte Aars-indtægt for en Karetmagersvend i 1872 ses at have været ganske den samme som i 1870—71. Det foreliggende Aktstykke maa saaledes betragtes som en autentisk Opgjørelse af, hvad den gennemsnitlige aarlige Arbejdsløen har været i Perioden 1860—72, og har saaledes en høj Grad af historisk Interesse. Fra dette Synspunkt maa det endog siges at være særdeles heldigt, at de paagjældende Skemata bleve udsendte netop paa et Tidspunkt, da det endnu var muligt at faa Arbejdslønnen for den nævnte Periode konstateret.

Anderledes forholder det sig, for saa vidt der bliver Tale om at lægge disse Oplysninger til Grund ved Overvejelsen af, hvad der i forskjellig Retning kan og bør gjøres for at forbedre Arbejdernes Kaar. At betragte de tilvebragte Oplysninger som en paalidelig Angivelse af, hvad Arbejdernes Indtægt er i Øjeblikket, vil næppe gaa an. Som alt berørt, er Arbejdslønnen i de sidste to Aar gennemgaaende bleven betydelig forhøjet og i Gennemsnit endog langt mere, end Varepriserne ere stegne. Der er saaledes indtraadt en virkelig Forbedring af Arbejdernes Kaar. Hvor stor denne er, vil det være af

Vigtighed at faa oplyst, og det vil efter vor Formening være en af de Opgaver, som den eventuelle Arbejderkommission vil have at løse, at faa konstateret Omfanget af denne Forandring, eller med andre Ord at faa oplyst, hvorvidt og i hvilket Omfang de foreliggende Oplysninger gjælde for den nærværende Tid. Først naar slige nye Oplysninger indhentes, tør det siges, at man har erholdt et nøje og paalideligt Kjendskab ikke blot til Arbejdernes Kaar i et givet Øjeblik, men tillige til den Udvikling, som Lønningsforholdene efterhaanden undergaa.

Tilvejebringelsen af saadanne Oplysninger fra Kommissionens Side vil være saa meget mere ønskelig, som det foreliggende Materiale derved i mere end én Henseende vil kunne suppleres og der saaledes vil kunne raades Bod paa flere af de Mangler, hvora? dette nu i flere Retninger notorisk lider. Dette vil navnlig blive Tilfældet derved, at Kommissionen naturligen vil være henvist til at følge en anden Vej end den nu fulgte, nemlig den, selv eller ved et Underudvalg at indsamle Oplysninger ved personlig Afhøring af Arbejdere og Arbejdsgiveré, og dette i alt Fald til Dels saaledes, at man ved samtidig Afhøring af begge Parter søger at opnaa Overensstemmelse imellem deres Udsagn og fjerne den Forskjellighed i Opfattelsen, som nu oftere er til Stede og som navnlig har fundet et Udtryk i de nysnævnte af Arbejderforeningen i Odense offentliggjorte Oplysninger med det dertil sig sluttende Svar fra D'Hrr. Christoffersen og Krebs — en Uoverensstemmelse, som vi senere skulle berøre lidt nærmere.

At Besvarelsen af de indsendte Skemata i adskillige Henseender vilde blive mangelfuld, maatte man forud være belavet paa — ligesom paa, at der i adskillige Tilfælde

slet ingen Besvarelse vilde fremkomme. At udarbejde et Skema, paa hvilket der skal indeholdes en stor Mængde Spørgsmaal, saaledes at det paa en Gang bliver udtømmende og dog kortfattet samt derhos stiller Spørgsmaalene saaledes, at Misforstaaelser ikke let ere mulige, er en meget vanskelig Sag. Og selv om et saadant Skema for en skarp Iagttagere og ved en stræng logisk Prøvelse viser sig aldeles upaaklageligt, vil det dog i mange Tilfælde blive misforstaaet, netop fordi de fleste Mennesker kun læse det overfladisk og ikke tænke paa at sætte de forskjellige Spørgsmaal i den rette Forbindelse med hinanden. Der vil derfor altid indløbe Misforstaaelser, og hyppigt vil det endog af Besvarelsen være umuligt at se, om Spørgsmaalet er bleven besvaret paa den ene eller den anden Maade, saa at man bliver ude af Stand til at udtyde de urigtige Besvarelser og følgelig helt maa give Afkald paa at benytte samtlige Svar. Gjælder dette om alle statistiske Skemata, som udsendes til Udfyldning i videre Kredse, saa gjælder det særlig, hvor de netop angaa og til Dels skulle udfyldes af den mindst oplyste Del af Befolkningen.

Det ses da ogsaa, at adskillige, selv tilsyneladende ganske simple, Spørgsmaal, ere blevene saaledes misforstaaede, at der ved Bearbejdelsen intet Hensyn har kunnet tages til Besvarelsen. Dette gjælder saaledes strax om den paa Skema A opstillede Rubrik: «Unge Mennesker paa 13—18 Aar», der skulde omfatte saa vel unge Mænd som unge Kvinder, men som gennemgaaende er bleven besvaret udelukkende om de sidstnævnte, saa at man har maattet opgive at gennemføre Adskillelsen i Bearbejdelsen. Ligeledes er Adskillelsen imellem faste og temporære Arbejdere opfattet, som om den angik den enkelte Arbejder

og ikke Bedriften som saadan; Meningen var, at hver Bedrift skulde opgive, hvor mange Arbejdere den syssel-satte fast, hvor mange kun for en Del af Aaret; men ved Besvarelsene er der set paa, om den samme enkelte Arbejder har haft fast Arbejde ved Bedriften Aaret rundt. Ogsaa denne Adskillelse har man da maattet opgive at gennemføre. Ja, selv et saa simpelt Spørgsmaal som det, om der anvendes Dampkraft i Fabrikerne samt hvor stor Hestekraft denne i saa Fald har, er gennemgaaende enten ikke besvaret eller misforstaaet, hvorfor man Intet har kunnet meddele derom i Beretningen. Hvor vanskeligt det kan være netop for den forstandige og tænksomme Mand, der skal affatte et Skema, forud at tænke sig de forkerte Maader, hvorpaa hans Spørgsmaal kunne opfattes, kan eksempelvis ses deraf, at det aldeles klare Spørgsmaal: «Er Arbejderen jævnlig i Gjæld?» paa mange af de til Landdistrikterne udsendte Skemata er besvaret med «Ja — der er Prioritetsgjæld paa Huset»!

Undersøger man nærmere, hvilke Oplysninger det er, der ikke have kunnet tilvejebringes, kan der i al Almindelighed siges, at det er alle de nærmere Forhold, som skulde tjene til dels at modificere, dels at supplere de absolute Talangivelser og saaledes gøre det muligt overalt at tillægge disse deres rette Betydning. Af de tretten Spørgsmaal paa Skema A vedrørende de industrielle Arbejdere ere saaledes følgende syv besvarede saa spredt og ufuldkomment, at ingen almindeligere Resultater kunne udledes deraf: 1) Anvendes Dampkraft: hvor stor er Maskinens Hestekraft? Hvor stort er Brændselsforbruget? 2) Af hvad Beskaffenhed er Arbejdet for Mænd? Kvinder? unge Mennesker? Børn? (unægtelig et meget vagt og derfor uklart Spørgsmaal); 3) Drive Arbejderne i Reglen

noget Bierhverv? Hvori bestaar det og hvor meget kan det antages at indbringe? 4) Bidrager Hustruen ved særskilt Erhverv til Familiens Underhold? Hvori bestaar dette? 5) Gives der Arbejderne nogen Andel i Bedriftens Udbytte, og hvor megen? 6) Er der af Driftsherren indrettet nogen Alderdomsforsørgelse, Sygekasse, Asyl, Fabrikskole eller lignende Indretning, og da hvorledes? Med hvilke Tilskud af Arbejderne? Gives der ældre udtjente Arbejdere nogen Pension eller fast Understøttelse? 7) I hvilket Forhold overgaa Arbejderne til selvstændige Stillinger f. Ex. som Mestere o. desl. eller til højere Arbejdsstillinger f. Ex. som Teknikere, Inspektions- eller Kontorpersonale o. desl.?

Det er unægtelig beklageligt, at disse Spørgsmaal i det Væsenlige ere forblevne ubesvarede; thi i det Hele vare de vel skikkede til at brede fuldt Lys og Klarhed over Arbejdernes økonomiske Situation i sin Helhed. Oplysningerne vedrøre nu væsenlig følgende tre Hovedpunkter af denne: 1) om der arbejdes i Akkord eller for Dagløn, 2) Arbejdstidens Længde og 3) den gennemsnitlige Fortjeneste, suppleret med Værdien af Naturalydelser, som Bolig, Kost og Lign., hvor saadanne indrømmes. Om nu end Besvarelsen af de paa Skema C opstillede Spørgsmaal, vedrørende Familiens Udgifter og øvrige Levemaade, bidrage ikke lidet til at belyse Arbejdernes Vilkaar, vil det dog let ses, at man, selv om de nys nævnte tre Hovedspørgsmaal besvares fuldkommen nøjagtigt og paa lideligt, dog savner fuld Underretning om Familiens Kaar, naar man ikke véd, om der ikke desforuden haves nogle Biindtægter, i alt Fald for Konens eller Børnenes Vedkommende, eller hvor vidt der skal afses Noget af Lønnen til at sikre Arbejderen imod Sygdom eller til at sørge for

de gamle Dage, eller om han er fritagen for at tænke herpaa osv.

Maa vi saaledes opgive at faa et i sine Detailler fuldstændigt Billede af de industrielle Arbejderes økonomiske Kaar og indskrænke Besvarelsen til væsenlig kun at belyse Arbejdsfortjenesten og de til Familiens Underhold fornødne Beløb, bliver det saa meget mere et Hovedspørgsmaal, hvilken Tillid der kan skjænkes de fremkomne Resultater af Undersøgelsen. Dette beror da atter paa to Momenter: om Oplysningerne ere tilstrækkelig omfattende til at have almindelig Gyldighed, og om de i det Enkelte ere tilforladelige. I førstnævnte Henseende synes det Oplyste tilstrækkeligt fyldestgørende. Man har vel «ved Bearbejdelsen udskudt alle saadanne udfyldte Skemata, hvor de meddelte Oplysninger havde en ufuldstændig eller tvivlsom Karakter paa Grund af Misforstaaelser af de opstillede Spørgsmaal, der maatte have indsneget sig, idet man af Hensyn til Resultatets Paalidelighed maatte anse det for vigtigere kun at benytte saadanne Meddelelser, der i det Hele gjorde Indtryk af Paalidelighed, selv om Antallet derved noget formindskedes, end paa Bekostning af Brugbarheden at gjøre Tallet saa stort som muligt». Men de indhentede Oplysninger omfattede saa stort et Antal af samtlige Landets Arbejdere, at en saadan Udskyden af de mindre brugbare Besvarelser ikke kunde berøve de tilbageblivende Karakteren af almengyldige. De benyttede Besvarelser omfattede nemlig ikke mindre end 40,209 industrielle Arbejdere — derunder Kvinder og Børn —, hvoraf over 14,000 Familiefædre og næsten 14,000 ugifte Mænd paa over 18 Aar; og om det end kan være vanskeligt nok med Bestemthed at sige, hvor stor den industridrivende Befolkning er her i Landet, da

en ikke ringe Del af den paa Folketællingslisterne er henført under Daglejerklassen, saa tør det vistnok, som udtalt i Beretningen, antages, at man her har Oplysninger om omtrent Halvdelen af Landets samtlige industrielle Arbejdere.

Det maa dog herved erindres, at dette kun gjælder med Hensyn til Indtægtssiden af Arbejderens Budget, men at man derimod for Udgiftsidens Vedkommende har maattet nøjes med langt færre Oplysninger. Hvor mange Tilfælde man paa dette Omraade har Oplysninger om, fremgaar imidlertid ikke klart af Beretningen; det meddeles saaledes for Kjøbenhavns Vedkommende, at «der er fra Arbejdsgiverne og de Andre (Understøttelsesforeningerne, Distriktsforstanderne, Formændene for forskellige Svendeforeninger m. Fl.), til hvem man har henvendt sig, indkommet i Alt 129 Besvarelser af Skemaet; af disse have imidlertid de 62 saavyæsenlige Mangler, at de have maattet holdes ude af Betragtning. Tilbage bliver altsaa et Antal af 67 brugelige Skemaer» — men hvor mange Arbejderfamilier disse angaa, faar man ikke at vide, og det er saaledes ikke ganske klart, om der her har foreligget et saa stort Materiale, at man tør tillægge de fremkomne Oplysninger almindelig Gyldighed for Arbejderklassen. Endnu mere gjælder dette om de fra Kjøbstæderne indkomne brugelige Besvarelser, der «ikke ere indkomne i noget rigeligt Maal». Af Tabel 36 fremgaar det, at der fra 39 af vore 66 Kjøbstæder (fra Kolding og Rudkjøbing er ingen Indberetning modtagen) kun er indkommen 1 brugelig Besvarelse fra hver, fra 17 andre kun 2; men man har ikke kunnet se, hvor mange Familier hver af disse Besvarelser har haft Oplysninger fra. For Kjøbenhavns og Kjøbstædernes Vedkommende er det derfor

maaske lidt tvivlsomt, om de angaaende Arbejdernes Udgifter indhentede Oplysninger virkelig tør antages at angive, hvad der er det Almindelige; og i ethvert Tilfælde tør man næppe drage almindeligere Slutninger fra de meddelte detaillerede Regnskaber, da der fra Landets Kjøbstæder kun er indkommet to saadanne og for Kjøbenhavn kun meddeles fire. Men ligesom vi dog maa tilføje, at selve de meddelte Oplysningers Realitet ikke giver os bestemt Anledning til at tvivle om deres Rigtighed eller almindelige Gyldighed, saaledes bliver overhovedet denne Side af Sagen mindre vigtig, naar Indtægterne ere tilstrækkelig konstaterede, da man saa deraf selv vil kunne regne sig til, hvad der kan bringes ud af de paagjældende Beløb.

Men imedens det efter det Anførte tør paastaas, at der til Konstatering af Arbejdernes Indtægter saa vel i de forskjellige Dele af Landet som i de forskjellige Virksomheder foreligger et tilstrækkeligt omfattende Materiale, bliver endelig det Spørgsmaal tilbage, der dog til syvende og sidst er Hovedspørgsmaalet, om de indhentede Oplysninger i det Enkelte ere fuldt korrekte og tilforladelige. Det er noksom bekjendt, hvor uvillige Folk i Almindelighed ere til at give fuldkomment paalidelige Meddelelser om deres Indtægter, og i mangfoldige Tilfælde tør det vel endog siges, at de Paagjældende selv ikke have nogen aldeles korrekt Kundskab om deres virkelige Indtægt. Ganske vist ere for de her omhandlede Klassers Vedkommende de Tilfælde sjældnere, hvor der er Tale om at skjelne imellem Brutto- og Nettoindtægt; men det maa — selv bortset fra den meget almindelige Tilbøjelighed til at fremstille sine Indtægter lidt ringere, end de virkelig ere — erindres, at kun den, der fører nøjagtigt

Regnskab, mærker sig de forskjellige smaa extraordinære Indtægter, som der af og til kunne falde for, medens den store Mængde holder sig til den regelmæssige ugenlige eller aarlige Indtægt. At det ikke blot er Arbejderne, der kunne være tilbøjelige til at opgive deres Indtægter vel lavt, men at det Samme ogsaa kan gjælde for den modsatte Side, fremgaar af den Udtalelse af D'Hrr. Krebs og Christophersen, at «det var kjendeligt, at mange af de Arbejdsgivere, vi have henvendt os til, røbede en mærkelig Frygt for at fremkomme med for høje Angivelser, og det er derfor rimeligt at antage, at de snarere have ansat deres Arbejders Fortjeneste noget for lavt end for højt.»

Fra den anden Side er netop den modsatte Betragtning gjort gjældende. Et i Ugebladet «den Uafhængige» i Februar 1873 meddelt Uddrag af de fra Odense indhentede Oplysninger foranledigede den danske Arbejderforening i Odense til at tilstille Odense Byraad en Skrivelse, hvori det udtaltes, at «det i nævnte Artikel givne Udtog har vakt en meget betydelig og almindelig Mistemning blandt Odense Arbejdere, da det bevislig indeholder adskillige Fejl og stiller Arbejdernes Kaar i mange Haandværksfag i et altfor gunstigt Lys.» Det paaberaabes navnlig, at de meddelte Oplysninger «kun angive den højeste Løn, der i Reglen kun kan naas af ganske Enkelte paa Grund af særegne gunstige og ualmindelige Forhold», samt at endog «adskillige Angivelser ere urigtige, idet der er nogle Fag, hvor den virkelige Ugeløn ikke for nogle Arbejders Vedkommende naaer det i Skemaet opgivne Beløb.» Denne Anke er bleven imødegaaet af fire af det til Besvarelsen af de udsendte Skemata af Byraadet nedsatte Udvalgs Medlemmer, der bl. A. oplyse

Følgende med Hensyn til den Opgave, Udvalget havde sat sig:

«Det, det kommer an paa at faa at vide, er, hvad den flittige, stadige og dygtige Arbejder kan fortjene og i Virkeligheden fortjener i de særskilte Haandteringer. Men dette vilde man ikke faa at vide, dersom man i alle Haandteringer medtog i Beregningen den laveste Ugeløn. Medhjælperklassen omfatter en uhyre Masse Mennesker og iblandt dem selvfølgelig ogsaa saare mange, som paa Grund af Svagelighed, Ladhed, Udygtighed og Upaalidelighed kun have og kun kunne have en meget lav Ugeforsjeneste. At medtage disse i Beregningen vilde give en meget falsk Forestilling om Haandværket og dets Arbejdere. Naar f. E. i en Haandtering, som tæller Hundreder af Medhjælpere, hvis Arbejde gjennemgaaende er af samme Beskaffenhed, alle de dygtige, stadige og paalidelige Arbejdere tjene 7—9 Rdl. om Ugen, medens de udygtige, ustadige og upaalidelige knap tjene det Halve og derfor heller ikke kunne leve deraf, men maa ty til offentlig og privat Understøttelse, saa vilde man virkelig gjøre Haandværket en slet Tjeneste, om man medtog de Sidstes lave Fortjeneste, hvor der blev Tale om at udregne Arbejdernes Middelfortjeneste. Før man kunde finde den, maatte man se at udskyde disse Arbejdere af Beregningen, men dette vilde vise sig at være meget vanskeligt for ikke at sige umuligt. Den samme Vanskelighed vilde frembyde sig, dersom man vilde forsøge at angive Arbejdsfortjenesten efter en mere detailleret Skala som f. Ex. denne: En Ugeløn af 6 til 8, 5 til 8, 4 til 8 Rdl. og fra 5 til 7, 4 til 7, 3 til 7 Rdl. osv., thi man vilde ogsaa da træffe paa mange Angivelser saa lave, at man maatte kunne sige sig selv: disse lave Angivelser oplyse ikke,

hvad en fuld og vel anvendt Dags Arbejde kan indbringe vedkommende Arbejder, men ikkun hvad der kan fortjenes ved halv Arbejdstid eller halv Dygtighed.

«Kunde der vises en Maade, hvorpaa man kunde udskyde af Beregningen alle de udygtige og upaalidelige Arbejdere, vilde man derved først vinde, at man i Virkeligheden kunde faa fat paa Gjennemsnitsfortjenesten, og man vilde dernæst ogsaa faa at vide, at der indenfor den enkelte Haandterings Grænser ikke er saa stor en Afstand imellem de højeste og laveste Lønninger, naar Arbejdet kræver samme Dygtighed og Færdighed; thi billigvis kan man jo ikke forlange, at det vanskeligere og mere betroede Arbejde, som ikkun Faa kunne udføre, skal betales paa samme Maade som det, der ikke kræver nogen særlig Færdighed eller Paalidelighed. Der er ogsaa en anden Ejendommelighed ved Haandværks- og Fabriksdrift, som ikke maa lades ude af Betragtning. Der er Haandteringer, der mindre end andre taale Udygtighed og Upaalidelighed, men kræve en jævn Middeldygtighed, fordi Arbejderne i mange, undertiden i alle Tilfælde, skulle arbejde sammen, og hvor saaledes den Enkeltes Udygtighed eller Upaalidelighed let kan virke sinkende og forhindrende paa de Andres Arbejde. Dette gjælder særlig om meget Fabriksarbejde, men ogsaa om en Del Haandværksarbejde. Ved slige Haandteringer, naar det gjælder f. Ex. større Byggeforetagender, ville vedkommende Murmester, Tømmermester osv. vel vogte sig for at antage Arbejdere, der ere altfor udygtige eller upaalidelige. Følgen heraf er, at baade Dygtigheden og Stadigheden er mere jævn og ensartet, medens man derimod i de Haandteringer, hvor der under Arbejdet tilstaas Arbejderen mest personlig Frihed — f. Ex. Skræderi o. a. l. Haandteringer, træffer

de største Afstande saa vel imellem største og mindste Dygtighed og Paalidelighed som mellem højeste og laveste Fortjeneste.»

De fire Udvalgsmedlemmers Skrivelse blev atter imødegaaet af Arbejderforeningens Bestyrelse, der bl. A. udtaler, at den af hine afgivne Erklæring «gaar ud fra, at vi i vor Indsigelse ere traadte i Skranken for de daarlige Arbejdere, for dem, «som paa Grund af Svagelighed, Lædighed, Udygtighed og Upaalidelighed kun have og kun kunne have en meget lav Ugeförtjeneste», for «Industriens Lediggængere og Marodører». Men Intet har været længere fra vor Tanke! Den danske Arbejderforening er stiftet af Interesse for de flinke Arbejdere og vil — i det Mindste under sin nuværende Bestyrelse — ikke arbejde for at lefle med «Industriens Marodører». Nej, det var netop fordi saa mange flinke og dygtige Arbejdere henvendte sig til os med Protest imod Skemaernes Opgivelser, at vi gjorde Indsigelse mod, at Oversigten kun offentliggjør, hvad der kan naas i Ugeløn, idet vi maatte forstaa dette Udtryk ikke om den flinke og dygtige Arbejders Løn — han kan, som de følgende Oplysninger vise, i mange Tilfælde ikke naa og holde den i Skemaet opgivne Ugeløn — men (som der ogsaa staar i vor Skrivelse af 19de Marts) om «den højeste Løn, der i Reglen kun kan naas af ganske Enkelte paa Grund af særegne gunstige og ualmindelige Forhold» (f. Ex. af en Formand paa et større Værksted, af en Murpolerer, en Snedker eller Drejer paa en større Fabrik osv.), eller som maaske kan naas «i travl Tid ved Overanstrengelse ud over almindelig Arbejdstid», hvorfor vi forment, at det var urigtigt at betragte den paa sidste Maade fremkomne

uigenlige Fortjeneste som «Ugeløn» — især da Skemaet jo skal angive, hvad der «i Gjennemsnit fortjenes».

«Det vil heraf ses, at vor Hovedanke er en ganske anden end den, som de 4 Udvalgsmedlemmer vilkaarlig have læst ud af vor Skrivelse, og siden det nu netop derved viser sig, at vi ere ganske enige med D'Hrr. om, at det der helst skulde udfindes, var den flinke og dygtige Arbejders gjennemsnitlige Ugeløn, saa kommer det an paa, hvem der har Ret: de Herrer, som anse Oversigtens Angivelser som Udtryk herfor, eller vi som mene, at disse Angivelser i adskillige Tilfælde ere for høje, hvad enten dette hidrører fra Fejl i Skemaerne eller derfra, at D'Hrr. have antaget som almindelig Løn for den flinke Arbejder, hvad der i Virkeligheden i Skema A kun er ment som en Undtagelse.»

Det forekommer os, at Opgaven fra begge Sider næppe er stillet aldeles korrekt. Det, der skulde oplyses, var ikke blot, hvad der i hver enkelt Virksomhedsgren kan fortjenes af en dygtig og udholdende Arbejder, men tillige, i hvilket Omfang denne Maximumsfortjeneste naas. Det er ikke saa meget det enkelte Haandværks Stilling og Kaar, der ønskes oplyst — skjønt det ganske vist ogsaa har en betydelig Interesse at se, hvorledes de forskjellige Virksomheder stille sig overfor hinanden og hvorledes de forholdsvis betaales —, som det var de danske Arbejderes Livsvilkaar, der ønskes belyste. Men i denne Henseende er Oplysningen om, hvad der kan fortjenes, ikke tilstrækkelig. Den betydelige Forskjel, der overalt i Beretningen viser sig at være imellem Maximum og Minimum af Arbejdsfortjenesten, tyder imidlertid paa, at man i det Hele heller ikke har fulgt den angivne Fremgangsmaade, men at man i alt Fald de fleste Steder er

gaaet ud fra den i hver Bedrift virkelig udbetalte Arbejds-løn. Det fremhæves ogsaa udtrykkelig i Beretningen, at «de modtagne Oplysninger vedrøre alle i de forskjellige Fabriker og Haandværk beskæftigede Arbejdere uden Hensyn til deres Fagdannelse og Dygtighed».

Sammenligner man nu særlig for Odenses Vedkommende de Opgivelser, som foreligge fra Arbejderforeningens Side, meddelte af Arbejderne selv, med de Opgivelser, som «Arbejdsgivere, der i den almindelige Mening gaa og gjælde for at være dygtige, solide og paalidelige» have tilstillet D'Hrr. Christophersen og Krebs, og jævnføres derhos begge Dele med Byraads-Udvalgets Opgivelse af, hvad der kan fortjenes ugenlig, saa vil man vel i det Hele finde Arbejdernes Angivelser noget lavere end Arbejdsgivernes og i enkelte Tilfælde finde Byraads-Udvalgets Angivelse snarest lidt vel høj, — men nogen gennemgaaende Uoverensstemmelse have vi dog ikke kunnet finde imellem de tre Aktstykker. Hvor vanskeligt det imidlertid kan være at ramme det Sande, ja blot det rette Gjennemsnit, fremgaar tilstrækkeligt af enkelte Exempler. Saaledes har Byraads-Udvalget opgivet, at der for Handskemagernes Vedkommende kan tjenes 10 Rdl. ugenlig ved Akkord, 8 à 9 Rdl. i Dagløn, hvorimod det fra Arbejderforeningens Side hedder, at «det antages ikke, at nogen almindelig Svend nu, som tidligere, kan naa 400 Rdl. om Aaret». Men to Arbejdsgivere have dog for D'Hrr. Christophersen og Krebs opgivet den højeste ugenlige Fortjeneste til 9 Rdl. For Karetmagernes Vedkommende ansætter Byraads-Udvalget Fortjenesten til 7 à 8 Rdl. ved Akkord og 6 à 7 Rdl. i Dagløn; men Arbejderforeningen udtaler, at «paa et stort Værksted angives i 8 Aar Ingen at have haft over 300 Rdl.». Desuagtet har en Arbejds-

giver opgivet Maximum af Ugefortjeneste til 8 Rdl., en anden endog til 9½ Rdl. Disse Exempler kunde forøges med adskillige flere.

Da der nu imidlertid er indhentet Besvarelser fra meget forskellige Sider og navnlig lige saa vel fra Arbejdere som fra Arbejdsgivere, og da Beretningens Affattere stedse have taget Gjennemsnittet af de indkomne Besvarelser, for saa vidt disse overhovedet ere fundne brugbare, er der vistnok al Grund til at antage, at de fremkomne Resultater for saa vidt maa anses for paalidelige og almenlydige, som der utvivlsomt lige saa vel er en Del Arbejdere, hvis Fortjeneste er en Del højere, som der er en Del, hvis Fortjeneste er en Del lavere end den opgivne Gjennemsnitsfortjeneste — eller rettere: i 1860—72 var henholdsvis højere og lavere end det Opgivne.

Vi skulle nu samle nogle af de vigtigste Oplysninger for paa Grundlag af dem at søge at give et saa vidt muligt fyldigt Billede af de forskellige Arbejders Vilkaar i 1872.

II.

Det første Træk, der fortjener Paaagtelse, er da det, at de industrielle Arbejders Fortjeneste ikke blot er desto større, jo større det industrielle Centrum er, hvori de leve, saa at Fortjenesten ubetinget er lavest paa Landet, en Del højere i Kjøbstæderne og atter betydeligt højere i Kjøbenhavn, — men at den tillige er desto højere, jo mere der arbejdes i det Store og jo mere der anvendes Maskinkraft. Kun paa Landet er der næsten ingen Forskjel imellem Arbejdslønnen i Haandværksdrift og i den større Bedrift, hvor Dampkraft ikke anvendes, men desto større er da Forskjellen imellem

den sidste og Lønnen, hvor Dampkraft anvendes. Følgende Tal, der angive den aarlige Gjennemsnitsfortjeneste for voxne Mænd, godtgjøre paa det mest Slaaende, at Dampkraften og Maskinerne er Arbejdernes bedste Ven; den var nemlig

	i Københ.	i Købst.	paa Landet.
i Haandværksdrift. . . .	357 Rdl.	250 Rdl.	195 Rdl.
i stor Bedrift uden Dampkraft	400 —	289 —	193 —
i stor Bedrift med Dampkraft	428 —	309 —	270 —

For voxne Kvinder viser Fortjenesten — der, som vi strax skulle se, knap have det Halve — saa godt som ganske det samme Forhold. Og denne større Fortjeneste vindes saa langt fra ved længere og mere vedholdende Virksomhed, at tvært imod den virkelige Arbejdstid i Gjennemsnit er lidt kortere i den store Bedrift — for hele Kongeriget 10,4 Timer daglig imod 10,7 Timer i Haandværksarbejdet.

Det næste Hovedtræk, hvorpaa Opmærksomheden bør henledes, er den utilbørlig lave Løn, hvormed Kvinderne maa lade sig nøje. Selv om vi holde os til Maximum af den aarlige Gjennemsnitsfortjeneste, faa vi kun følgende Fortjeneste for voxne Kvinder:

i København	172 Rdl.
i Købstæderne . . .	143 —
paa Landet.	112 —

ja, paa Landet synker endog den gennemsnitlige Fortjeneste der, hvor Dampkraft ikke anvendes, til — 72 Rdl. om Aaret! Det er nu ganske vist Tilfældet, at denne lave Arbejdsløn udkommer derved, at Kvinderne ved den store Bedrift paa Landet, hvor Dampkraft ikke anvendes,

kun finde Sysselsættelse de syv Maaneder af Aaret; men selve den daglige Gjennemsnitsløn naar dog kun selv i denne Tid — 39 Sk., og i enkelte Amter, saasom i Svendborg og Aalborg Amter, udgjør den kun 33—34 Sk. 33 Skilling for over 10 Timers virkeligt Arbejde! I de Virksomheder, hvor der kun en Del af Aaret kan gives voxne Mænd Sysselsættelse, erholde disse en saa meget højere Dagløn; saaledes er i Kjøbenhavn og Kjøbstæderne Daglønnen til Murere og Malere gennemgaaende højere end for andre Haandværkere, fordi de kun kunne arbejde 8 à 9½ Maaned; men for Kvinderne synes det næsten, som om denne Omstændighed gør Daglønnen endnu lavere end ellers. Selv i Kjøbenhavn, hvor Kvinderne dog ere ulige bedre stillede end andetsteds, var der (Tab. 31) blandt 100 Kvinder i forskellige industrielle Bedrifter kun 4, hvis daglige Arbejdsfortjeneste oversteg 80 Skilling — alle ved Possementmagerarbejde —, medens af de øvrige kun 25 (i Alt altsaa 29 af 100) havde en daglig Fortjeneste af over 48 Skilling, hvorimod af 400 Mænd (Tab. 30) kun 4 havde under 56 Skilling og kun 70 — altsaa 17—18 af 100 — under 1 Rdl.

Vi fremhæve endnu kun, at «Arbejdstiden for Kvinder er næppe synderlig forskjellig fra Mændenes, i enkelte Haandværk er den endog snarere længere end hines.»

Vende vi os nu til det Hovedspørgsmaal, hvor stor Indtægt en Arbejderfamilie i de industrielle Fag kan siges at have, da fremgaar det af Beretningen, at dette Spørgsmaal vanskeligt lader sig besvare. Spørgsmaalets Besvarelse beror jo nemlig væsenlig derpaa, om baade Mand og Hustru have stadig Sysselsættelse ved industriel Virksomhed eller ej, og i sidste Tilfælde, om der da ikke haves Bierhverv, som yde et

væsenligt Supplement til Fortjenesten, samt endvidere selvfølgelig paa, om der er Børn, og da hvor mange, som helt eller hovedsagelig skulle ernæres ved Forældrenes Arbejde. Hvor meget Børnene kunne bidrage til Familiens Underhold, oplyses imidlertid ikke, undtagen for ganske enkelte Tilfælde. At Børnene fra 10 Aars Alder kunne fortjene en Del, tør imidlertid vel betragtes som givet, og ikke sjældent begynde de vistnok allerede tidligere at bidrage til Familiens Underhold. Da det imidlertid ubetinget maa betragtes som ønskeligt, at Børnene ikke før 12 à 14 Aars Alder sættes til stadigt, vedholdende Arbejde, bliver det netop et vigtigt Spørgsmaal, om Forældrene ere i Stand hertil, og der vil derfor være Grund til først at se, hvor stor Forældrenes Indtægt alene er eller dog kan være.

For de industrielle Arbejderes Vedkommende tør man da for det Første gaa ud fra, at «Manden i Reglen ikke søger noget Bierhverv; kun i enkelte Haandværk, navnlig Murernes, omtales Bierhverv som almindeligt (Kakkelovns-Rensning) og som givende et godt Udbytte. Paa Landet nævnes jævnlig Musik som givende en Bifortjeneste.» Derimod tør man sikkert ligeledes gaa ud fra, at Hustruen, for saa vidt hun ikke ligefrem er industriel Arbejderske — af de 40,000 Arbejdere, som Beretningen omfatter, vare ca. 14,200 gifte Mænd, derimod kun 1900 gifte Kvinder —, driver særskilt Erhverv, idet det nemlig «gennemgaaende omtales, at Hustruen beskæftiger sig med de almindelige kvindelige Sysler som Vask, Rengjøring, Syning, Kartning, Spind, Modepynt o. Lign., ligesom ogsaa oftere Smaahandel nævnes som givende et ikke ringe Bidrag til de fælles Fornødenheder.» Fuldstændigere Oplysninger om, hvad der fortjenes ved slig

Virksomhed, foreligger derimod ikke; men efter hvad der ovenfor er oplyst om den ringe Dagløn, Kvinden erholder ved industrielle Sysler, tør man vistnok uden at frygte for at regne for højt gaa ud fra, at Hustruen i Almindelighed enten ved Arbejde i en industriel Bedrift eller ved særligt Erhverv fortjener eller dog, for saa vidt hun er sund og stærk, kan fortjene et saa stort Beløb, som der i Beretningen er opført som den aarlige Gjennemsnitsfortjeneste for voxne Kvinder, altsaa i Kjøbenhavn fra 143—172 Rdl., i Kjøbstæderne lidt mindre (96—143 Rdl.) og paa Landet fra 72—112 Rdl.

Efter en lille Tabel, som viser, hvor meget Mand og Hustru tilsammen kunne fortjene, alt eftersom de ere sysselsatte i samme eller i forskjellig Virksomhed, samt alt eftersom det for den Ene eller den Anden er Fabriksdrift eller forskjellig Art Haandværksdrift, kunde da en Arbejderfamilie i Kjøbenhavn i 1872 antages at have en gennemsnitlig aarlig Fortjeneste af fra 440 indtil 600 Rdl., hvorved dog maa bemærkes, at det kun var, for saa vidt Manden var Skomager, Skræder eller Maler, at den samlede Fortjeneste var mindre end 500 Rdl., hvorimod den, saa snart begge Parter vare sysselsatte i den store Industri, var fra 568 til 600 Rdl. At den endvidere i ikke faa Tilfælde kunde overstige dette Beløb en hel Del, fremgaar deraf, at denne sidste samlede Indtægt fremkommer, hvor Mandens Dagløn udgjorde ca. 1 Rdl. 40 Sk.; men af 400 Mænd i forskjellige industrielle Bedrifter i Kjøbenhavn, havde de 71 — altsaa omtrent 18 pCt. — en højere Dagløn, endog indtil 3 Rdl., hvilket Beløb dog kun naaedes af 1 Arbejder (i en Vaffelfabrik), medens kun 2 andre (1 Dampmølle og 1 Xylograf) havde over 2 Rdl. (Tab. 30).

Det tør saaledes nok regnes, at i Kjøbenhavn kunde alt før den nu indtraadte Forhøjelse af Arbejdslønnen en flink og ordenlig Arbejderfamilie uden at benytte Børnenes Hjælp have en ugenlig Fortjeneste af 12—13 Rdl., og at det almindelige Gjennemsnit under disse Forudsætninger kunde sættes til omtrent 10 Rdl. ugenlig. Hertil udkrævedes, naar Hustruen havde en Fortjeneste, der svarede til den gjennemsnitlige Dagløn i den store Industri, eller ca. 56 Skilling daglig, at Manden kunde fortjene mindst 7 Mk. daglig; hvilket af de 400 særlig specificerede Arbejdere (Tabel 30) var Tilfældet med de 259.

Det tør herefter anses som konstateret: 1) At en flink og ordenlig ugift Mand ikke blot kunde have et særdeles anstændigt Udkomme, men endog uden Vanskelighed kunde lægge Noget til Side. Det ses ogsaa, at det Spørgsmaal: «I hvilket Omfang deltage Arbejderne i offentlige Forlystelser?» af de 9 af 10 Distriktsforstandere er besvaret derhen, at «den ugifte Arbejder i betydeligt Omfang tager Del i alle Forlystelser»; — samt

2) At derimod den ugifte Kvinde, som skal ernære sig ved industrielt Arbejde, vel — paa Grund af, at Kvindens Fornødenheder saa vel som hendes Fordringer ere ringere end Mændenes — kunde finde et tarveligt Udkomme herved, men næppe havde Noget tilovers.

3) At endvidere et Ægtepar uden Børn, hvad enten det endnu ikke har faaet Børn eller Børnene alt selv kunne ernære sig, endog i de mindre heldigt stillede Professioner kunde komme godt ud af det og i det overvejende Antal Tilfælde, hvor den samlede Fortjeneste naaede eller oversteg 10 Rdl. ugenlig, endog var i Stand til ekstraordinære Udgifter eller til at spare ikke saa lidt op. Dette vil fremgaa deraf, at henholdsvis det hyppigst

opgivne Udgiftsbeløb og det gennemsnitlige Maximum af Udgifter for en Familie med flere Børn var

	hyppigst.	Maximum.
for Husleje . . .	60—70 Rdl.	120 Rdl.
- Føde . . .	250—280 —	365 —
- Klæder . . .	20—30 —	78 —
tilsammen	330—380 Rdl.	563 Rdl.

Herefter tør det utvivlsomt siges, at det allerede før de sidste Aars Lønningsforhøjelse var muligt for den københavnske Arbejderklasse ikke blot at forskaffe sig et ret godt og sorgfrit Udkomme — i alt Fald lige saa godt et Udkomme, som Kommunen byder en Del af sine Funktionærer for en Virksomhed, der kræver en ikke ubetydelig særlig Uddannelse —, men tillige at tilvejebringe Betingelserne for en med Aarene stigende Indtægt og en sorgfri Alderdom ved en fornuftig Holden Hus og en fortsat Opsparen.

Undersøger man imidlertid nærmere den københavnske Arbejderklasses økonomiske Tilstand, saaledes som den stillede sig efter de i 1872 meddelte Oplysninger, faar man saa langt fra Billedet af en vel stillet eller endog velstaaende Arbejderstand, at tvært imod de fleste Familier endog synes at være lige paa Randen af Fattigforsørgelse.

Gjennemgaa vi saaledes de i Beretningen S. XVII meddelte 10 Tilfælde, hvor saa vel Familiens Indtægt som den samlede Udgift er oplyst, finde vi, at i 4 af disse Tilfælde overstige de aarlige Udgifter Familiens samlede Indtægt — i det ene Tilfælde vel kun med 2 Rdl., men i de andre med fra 31—75 Rdl., og det uagtet Familiens Størrelse kun er 5 à 6 Personer, altsaa kun 3 à 4 Børn

foruden Forældrene. Og i to af de resterende 6 Tilfælde strække Indtægterne kun til, fordi Børnene selv bidrage med til deres Underhold. Og dog omfatter i samtlige Tilfælde den «samlede» Udgift kun Udgift til Husleje, Føde og Klæder samt til Brændevin og Tobak. Til alle andre Udgifter bliver der selv i de sex heldigste Tilfælde kun fra 2—15 Rdl. tilovers. Og næsten endnu ugunstigere er Resultatet ved de S. XX meddelte, fra Dansk Arbejdersamfund modtagne, 23 Opgivelser; thi uagtet Familien her kun i to Tilfælde tæller mere end 6 Personer og i 8 Tilfælde kun fra 2—4 Personer, er der dog blandt 23 Familier kun 5 — fem —, hvis Indtægt strækker til til at dække de nødvendige Udgifter. Og i 8 Tilfælde er Underbalancen saa stor som fra 105—196 Rdl., medens den i kun 4 Tilfælde var under 60 Rdl.! Endelig meddeles der særlig 4 fuldstændige Regnskaber, modtagne gennem Dansk Arbejdersamfund — med Hensyn til hvilke det dog ikke ret kan ses, om de paagjældende Familier alt ere medregnede blandt hine 23, hvilket dog maaske er Tilfældet —; det første af disse Regnskaber viser for en Familie paa 2 Voxne og 1 Barn en maanedlig Underbalance af 13 Rdl. 58 Sk.; det andet for en Familie paa 2 Voxne og 3 Børn en ugenlig Underbalance af 2 Rdl.; det tredje ligeledes for en Familie paa 2 Voxne og 3 Børn en aarlig Underbalance af 31 Rdl., medens det fjerde for en Familie paa 2 Voxne og 4 Børn udviser et Restbeløb af 11 Rdl. 60 Sk. til «Klæder(!), Vedligeholdelse af Møbler, Skolebøger, Øl, Brændevin, Tobak og Fornøjelser samt til uforudsete Udgifter f. Ex. under Arbejdsløshed, Sygdom eller desl.» Da i ugunstigt Tilfælde den sidste Post, i gunstigste Tilfælde de tre næstsidste ere mere end tilstrækkelige til at sluge det anførte Overskud, bliver

der i Almindelighed Intet til alle de førstnævnte virkelige Fornødenheder.

To Spørgsmaal paatrænge sig her: først — fortjener denne Del af Beretningen Tiltro? og dernæst — hvad er i saa Fald Grunden til denne sørgelige Tilstand?

Det vil strax ses, at det under alle Omstændigheder næppe gaar an at betragte de indkomne Oplysninger som tilstrækkelig omfattende til at karakterisere den almindelige Tilstand. Der er i Alt kun indkommet 129 Besvarelser af det herhenhørende Skema (C); «af disse have imidlertid 62 saa væsenlige Mangler, at de have maattet holdes ude af Betragtning. Tilbage bliver altsaa et Antal af 67 brugelige Skemata». Sigter man nu imidlertid lidt nærmere de paa disse byggede Meddelelser, ses det strax, at det kun i tre Tilfælde er udtrykkelig anført, at Konens og Børnenes Fortjeneste er medregnet, medens det i alle de andre Tilfælde ikke vides, om dette er Tilfældet eller ej. Ses imidlertid paa den opgivne Indtægt, er den i intet Tilfælde saa stor, at det skulde være umuligt for Manden alene at fortjene saa meget, og i de allerfleste Tilfælde endog saa lav, at det er aldeles usandsynligt, at Konens Indtægt skulde være medregnet. Blandt de 23 under Dansk Arbejdersamfund hørende Familier er der saaledes kun 2 — to —, for hvilke den opgivne Indtægt overstiger 365 Rdl. om Aaret, og for de 13 af dem naar den ikke engang 325 Rdl. Noget Lignende gjælder om de andre Familier, vi ovenfor have omtalt. Alt, hvad der saaledes kan betragtes som konstateret ved de her meddelte Oplysninger, er kun, at Familiefaderen som oftest ikke er i Stand til at underholde sin Familie ved sit Arbejde alene. Men om det end nu ganske vist vilde være særdeles ønskeligt, om dette kunde være Til-

fældet og Hustruen og Børnene kunde fritages for at arbejde for deres eget Underhold, gives der næppe noget Land i Evropa, hvor dette er Tilfældet. Det maa tvært imod siges, at, dersom det virkelig forholder sig som her forudsat, at det kun er Mandens Indtægt, der er opgivet, er det ret tilfredsstillende, at denne i 14 af 33 Tilfælde er i Stand til enten helt at forsørge Familien eller kun at behøve indtil 3 Rdl. maanedligt Tilskud af Konen til Dækning af Udgifterne til Familiens egenlige Underhold — og det saa meget mere, som det udtrykkelig bemærkes, at Levemaaden er god og solid, idet «Maaltidernes Antal angives til 3 à 4, hvoraf almindeligvis 1 varmt; ellers angives Resten at bestaa i tør Kost, god og med Paalæg, Noget, der i alle Udfyldningerne spiller en stor Rolle.»

Men til alt det Anførte kommer endnu, at man har al Grund til at betvivle, at de fremdragne Regnskaber og Oplysninger om Udgifterne have almindelig Gyldighed. Gaar man bort fra de detaillerede Angivelser og vender sig til den almindelige Besvarelse af det Spørgsmaal: «Hvorvidt er en Arbejder-Families Erhverv i Almindelighed tilstrækkeligt til dens tarvelige Udkomme?» ses det vel, at «saa godt som alle fra Arbejderne modtagne Besvarelser ere enige om at besvare Spørgsmaalet med Nej»; men bortset fra, at dette maaske har sin Grund i en noget overdreven Formening om, hvad der burde kunne være Raad til, erklære alle de større Arbejdsgivere, der paa en fyldestgørende Maade have besvaret de opkastede Spørgsmaal, at Erhvervet er tilstrækkeligt. Vel ses det ogsaa, at det næste Spørgsmaal: «Er Arbejderen jævnlig i Gjæld?» gennemgaaende er besvaret med Ja, idet der paa Spørgsmaalet om Gjældens Oprindelse henvises til

Forholdet imellem Indtægterne og Livsfornødenhedernes Pris. Men netop denne Henvisning, i Forbindelse med Oplysningen om, at Gjælden er til Pantelaanere eller til Arbejdsgiverne som Forskud, henleder Opmærksomheden paa et Forhold, som vi endnu ikke have berørt, men som er af stor Vigtighed og bidrager til at stille en Del af de meddelte Regnskaber og Regnskabsresultater i et noget andet Lys.

Er det nemlig tænkeligt, at en Arbejderfamilie Aar efter Aar kan have en betydelig aarlig Underbalance? Maatte ikke en saadan ikke blot holde den i en permanent Gjældstilstand, men endog paaføre den en stadig og stærkt voxende Gjæld? Men hvorledes kan dette ske? At Arbejdsgiverne skulde lade Forskuddene blive bestandig større og større, er ikke sandsynligt; da der i mange af de anførte Exempler opføres en Underbalance, der udgjør 30—50 pCt. af den opgivne Indtægt, vilde Forskuddet efter 2—3 Aars Forløb jo allerede løbe op til et helt Aars Løn. Men saa store Forskud er der selvfølgelig ikke Tale om. Dersom Arbejderne havde et fra tidligere Aar opsparet Fond, som de successivt kunde forbruge, var en igjennem flere Aar fortsat regelmæssig Underbalance ganske vist tænkelig. Men nu have Arbejderne i Almindelighed ingen anden Reservefond at ty til end deres Indbo; enhver Underbalance medfører derfor Pantsætning af Dele af dette. Men denne Reserve er efter Sagens Natur ikke af stort Omfang og forholdsvis hurtigt udtømt. Dertil kommer, at der under Forudsætning af, at Indtægten ikke strækker til til at dække Udgifterne til det fornødne Underhold, end ikke bliver Noget til Dækning af de ublu Renter, som Pantelaanerne kræve — en Udgiftspost, som aldeles ikke findes berørt i de i Beret-

ningen meddelte Regnskaber —, og at disse alene hurtig ville formere Gjælden og gjøre yderligere Laan til Dækning af nye Underbalancer omtrent umulige. Det vil, med andre Ord, saa godt som altid være nødvendigt for Arbejderne at indrette Familiens Underhold efter deres Nettoindtægt, saaledes som denne bliver efter Fradrag af Renten af den alt stiftede Gjæld, og en regelmæssig fortsat Formerelse af denne ved en regelmæssig aarlig Underbalance er en Umulighed — og dermed en slig stadig Underbalance selv en Umulighed.

Noget Andet er det naturligvis, at der forbigaaende, for en kortere Tid, kan vise sig et bestemt Misforhold imellem Indtægt og Udgift — og Alt, hvad vi tør slutte af de meddelte Oplysninger bliver derfor dette: at der i Aaret 1872 har været et saadant Misforhold, som endnu ikke havde faaet Tid til at rette sig. Det maa nemlig paa dette Punkt erindres, at Prisstigningen, som foran berørt, endnu ikke havde strakt sig til Prisen paa Arbejdskraft, men at den iøvrigt for alle andre Varers Vedkommende have naaet et betydeligt Omfang. I Følge Falbe Hansens statistiske Paavisning var den opadgaaende Prisbevægelse, der i 1871 kun havde haft et Omfang af $2\frac{1}{2}$ pCt. i Forhold til de nærmest forudgaaende Aar, i 1872 naaet en Højde af 10 pCt. At under disse Omstændigheder den sædvanlige Arbejdsløn ikke længer kunde strække til til det sædvanlige Forbrug, er klart; men paa den anden Side er det ligeledes naturligt, at denne forandrede Situation endnu ikke var bleven Arbejderne klar og at de saaledes endnu ikke havde gjort nogen væsentlig Forandring i deres huslige Økonomi og navnlig en Indskrænkning af det vanlige Forbrug. Det er derfor ikke saa paafaldende, at man netop paa det Tidspunkt, da

Skemaerne udfyldtes, ved Udgangen af 1872 i temmelig stort Omfang fik det Svar: «Arbejderen er i Gjæld paa Grund af Misforholdet imellem hans Indtægter og Livsfornødenhedernes Pris», uden at man deraf tør slutte, at Arbejderne i samme Omfang ere i en stadig Gjæld eller at der er et permanent Misforhold imellem Indtægt og Udgift. Og derfor er det ogsaa let forstaaeligt, at saa godt som samtlige Arbejdere paa det angivne Tidspunkt have erklæret, at deres Indtægter ikke vare tilstrækkelige til et tarveligt Udkomme — i Slutningen af 1872 vare de virkelig ikke tilstrækkelige til det vante, fra Arbejdernes — ikke uberettigede — Synspunkt tarvelige, Udkomme. Men derfor indtraadte der ogsaa i 1873 en gennemgaaende Forhøjelse af Arbejdslønnen, der berettiger til den Formening, at det paaapegede Misforhold mellem Indtægt og Udgift nu for de Flestes Vedkommende maa være bortfaldet, og til det Haab, at ikke Faa endvidere igjen ere komne ud af den ved hint Misforhold fremkomne Gjæld.

Men selv om saaledes de foreliggende Oplysninger ere meget mindre foruroligende, end det ved første Øjekast ser ud til, ere de dog ingenlunde glædelige eller tilfredsstillende. Thi det er dog virkelig overmaade beklageligt, at de allerfleste Arbejders Budget saa væsenlig er indskrænket til kun at omfatte nødvendige Udgifter og kun har saa faa Udgiftsposter af en elastisk Natur, at enhver Stigning af Udgiften paa nogle af de førstnævnte Konti nødvendig frembringer en Underbalance, og det er grumme sørgeligt, at de allerfleste Arbejdere fremdeles ere saaledes situerede, at en saadan Underbalance strax er enslydig med Stiftelsen af Gjæld, fordi der ikke haves nogen-
somhelst Reservefond.

Her paatrænger sig derfor det andet af de ovenfor fremhævede Spørgsmaal: Hvor maa Grunden til denne beklagelige Tilstand fornemmelig søges? Én Grund hertil, som ikke har ringe Betydning, er bleven fremhævet i en af de fra Understøttelses-Foreningerne modtagne Besvarelser, at nemlig den Omstændighed, at Hustruens Tid jævnlig er optagen af Arbejde, i Forbindelse med Mangel paa Kjendskab til at holde Hus fordyrer det daglige Liv betydelig for Arbejderen. Men Hovedgrunden er dog den, at «et særdeles stort Antal Arbejdere gifte sig inden det 25de Aar, altsaa paa en Tid, hvor de næppe have haft Lejlighed til at samle syndeligt sammen.»

Det er nemlig ganske vist i sig selv meget ønskeligt, at den unge Mand saavel i Arbejderklassen som i andre Samfundsklasser kan gifte sig i en nogenlunde tidlig Alder. Ikke blot stemmer et tidligt Ægteskab i det Hele bedst med Menneskenes rent physiske Natur og medfører derfor ogsaa fra et moralsk Synspunkt heldigere Samfundstilstande end gennemgaaende sildige Ægteskaber, men selv i økonomisk Henseende frembyde de væsentlige Fordele. Det vil i langt flere Tilfælde end ellers blive Forældrene muligt at leve sammen med og ernære og forsørge Børnene indtil disses voxne Alder, og Byrden herved tynger desto mindre paa Arbejderen, jo yngre og kraftigere han er. Og det har sin store Betydning, at den unge Mand ved et tidligt og godt Ægteskab vænnes til mere regelmæssige Livsvaner og til at sætte Pris paa Hjemmets Glæder. Men alle disse Fordele ere dog bestemt knyttede til og afhængige af den Forudsætning, at Manden er fuldkommen i Stand til at forsørge ikke blot en Hustru, der selv bidrager den væsentligste Del til sit

Underhold, men en hel Familie, og dette selv naar Hustruen bliver for en Tid ude af Stand til at arbejde og fortjene Noget. Slige Arbejdsstandsninger bør en Familiefader forudse og være beredt til at kunne bære. Dersom allerede den første eller anden Barselseng styrter Familien i Gjæld og bringer Dele af dens Indbo i Panteaanernes Hænder, fordi den indtil da har levet fuldstændig af Haanden og i Munden og ingen fra tidligere Tid opsparet Reserve er i Besiddelse af, saa forsvinde alle Ægteskabets heldbringende Virkninger lige saa vel som Hjemmets Hygge. Det kan og maa ikke tabes af Sigte, at Ægteskabet, naar det er, hvad det skal være, vel er et af de største Livsgoder og forskaffer nogle af Menneskelivets største og bedste Glæder, men at det ogsaa ligesom enhver anden Livsnydelse kræver økonomiske Ofre. De bedre stillede Klasser ere netop derfor bedre stillede, fordi de nægte sig dette store Gode, indtil de ere fuldt i Stand til at betale, hvad det koster; Arbejderne kunne ikke med Føje beklage sig over at være saa uheldig stillede i økonomisk Henseende, naar de ikke ville give det samme Afkald paa at nyde Ægteskabets Glæder, indtil de have Raad til at betale dem. Og efter hvad der foran er oplyst om den ugifte Arbejders Stilling og Fortjeneste i Kjøbenhavn, vil det ses, at det ingeniunde vilde være umuligt for en flittig og sparsommelig ung Mand at kunne opspare et lille Fond inden sit Ægteskab, naar han kun vilde finde sig i at underkaste sig lignende Betingelser for dettes Indgaaelse, som Tilfældet er med de saa kaldte bedre stillede Klasser.

Men netop dette er paa ingen Maade Tilfældet. I en Alder, da en Studerende end ikke kan tænke paa at underholde sig selv, forlanger Arbejderen allerede at

kunne stifte Familie, og af alle Samfundsklasser er der ingen, i hvilken tidlige Ægteskaber ere saa hyppige som i Arbejderklassen. Det fremgaar af Beretningen, Tab. 35, at, medens der af 100 Vielser iblandt den Del af Københavns Befolkning, der ikke hører til Arbejderklassen, kun kommer 11,7 Vielser paa Mænd under 25 Aar, kommer der for Arbejderklassens Vedkommende 22,5*) paa 100 Vielser — altsaa næsten det Dobbelte. Og selv i den næste Aldersklasse, 25—30 Aars Alder, er Procenten 43,8 for Arbejderklassen, medens den for de andre Klasser kun er 32,8. Og dersom Aldersklasserne gjordes lidt mindre, saa at man kunde se Forholdet ogsaa ved 22 og 27 Aars Alder, vilde Forskjellen vistnok fremtræde endnu bestemtere. Men allerede som de ere, forklare Tallene ganske godt, hvorfor Arbejderen kommer i Gjæld, saasnart der kommer den mindste Forstyrrelse i hans Budget.

— Inden vi forlade de københavnske Forhold, skulle vi endnu henlede Opmærksomheden paa to Tabeller, som vi alt foran i Forbigaaende have citeret, nemlig Tabel 30 og 31. Den sidste af disse indeholder en «detailleret Oversigt over den daglige Arbejdsfortjeneste for 100 Kvinder i forskellige industrielle Bedrifter i Staden København». Denne Overskrift kunde nu let misforstaas, som om den procentvis fremstillede den gjennemsnitlige Indtægt for de forskellige kvindelige Sysler; men Meningen

*) Tabellen tilsteder vel ikke en ganske nøjagtig Sammenligning, da den ikke for Arbejderklassen som for de andre Klasser har medregnet det andet og følgende Ægteskaber; men nogen megen stor Forskjel i Forholdet vil det næppe kunne gjøre; efter vor Beregning vil dog, selv naar de senere Ægteskaber medregnes, alligevel 20 pCt. eller $\frac{1}{5}$ af samtlige Vielser i Arbejderklassen foregaa før 25 Aars Alder.

er kun — som det ses af den forudgaaende Tabel, der paa samme Maade giver en Oversigt over 400 Mænds daglige Fortjeneste —, at man har taget en tilfældig Samling af 100 Individuer for sig og set, hvorledes disse 100 Personers Indtægt forholdt sig til hinanden, eftersom de tilhørte forskellige Professioner. Under disse Omstændigheder blive disse Tabeller da kun lidet oplysende, idet man fra dem ingen Slutning tør drage om, hvilke Virksomheder der i det Hele ere mest indbringende for Arbejderne; Alt, hvad der ses, er, hvor høj en Løn der i forskellige Fag kunde opnaas, uden at man dog har nogen Sikkerhed for, at man for hvert Fag har faaet den højeste Lønning med. Hvad der nærmest oplyses, er den Forskjel, der i samme Fag kan være imellem de forskellige Arbejders Løn; men selv dette oplyses langtfra fuldstændigt. Et Par Exempler vil godtgjøre dette. For Mændenes Vedkommende er saaledes den højeste Dagløn 3 Rdl.; denne er kun naaet af 1 Mand i en Vaffabrik; men 3 andre Arbejdere i Vaffabrikationen havde kun en Dagløn af henholdsvis 9 Mk., 7 Mk. og 56 Skilling. Den næsthøjeste Dagløn af 14 Mk. havde ligeledes kun 1 af de 400 Mænd, nemlig i en Dampmølle; men han var tillige den eneste af 20 Arbejdere i Dampmøller, der naaede denne Løn, medens 5 havde 8 Mk., 4 andre 7 Mk., 3 andre 6 Mk., hvorhos endnu 4 havde 5 Mk. og 3 kun 56 Sk. Under disse Omstændigheder bliver det da kun lidet oplysende, at 1 Xylograf har haft en Dagløn af 13 Mk., medens der ingen andre Xylografer findes opførte; thi man tør da ingenlunde slutte, at dette skulde være den almindelige Fortjeneste for Xylografer. Ligesaa lidt tør man omvendt af den Omstændighed, at der kun findes opført 1 Arbejder for Paraply-Fabrikationen, der

havde en Dagløn af 4 Mk., slutte, at der ikke kunde opnaaes højere Løn i denne Virksomhed.

Bedre udtrykkes Forholdet imellem de forskellige Virksomheder da af den foregaaende Tabel (29), der angiver Gjennemsnittet af Arbejdslønnen, Arbejds- og Hviletiden og Arbejdsaarets Længde i de forskellige industrielle Bedrifter i Staden Kjøbenhavn. Dog maa det her — bortset fra, at kun 29 Virksomheder ere særskilt specificerede — erindres, at den anførte daglige Fortjeneste maa sammenholdes med Arbejdsaarets Længde for at give virkelig Oplysning om Arbejdsfortjenesten i de forskellige Sysler. Af de anførte 29 Haandværk var da Bundtmageri og Hattemageri det, der gav den største gennemsnitlige Fortjeneste, nemlig 1 Rdl. 76 Sk. daglig hele Aaret rundt; kun i 6 andre Haandværk var den daglige Løn over 9 Mk., nemlig for Sejl-, Flag- og Kompassmagere (1 Rdl. 61 Sk.), Murere og Skorstensfejere (1 Rdl. 56 Sk.), Bogtrykkere (1 Rdl. 53 Sk.), Urmagere, Guldsmede, Gravører og Instrumentmagere (1 Rdl. 50 Sk.) samt Snedkere og Slagtere (1 Rdl. 49 Sk.). Men kun i 4 af disse Haandværk arbejdes der hele Aaret rundt (300 Dage); Slagterne derimod havde i Gjennemsnit kun den anførte Fortjeneste i 272 Dage, Murerne kun i 262 og Sejlmagerne endog kun i 250 Dage. Kun i ét af de anførte Haandværk var Daglønnen under 1 Rdl., nemlig for Væverne; disses gennemsnitlige Dagløn var kun 89 Sk. for voxne Mænd — og kun 32 Sk. for voxne Kvinder.

(Sluttes.)